

Ethnographic Study for Health Research

Jutharat Chimruang¹

Abstract

Ethnography refers to both a research approach as well as to the written product of the research. Ethnography has been overlooked for on in depth study of healthcare issues in the context in which they occur. An ethnographic study can use a range of qualitative and quantitative methods. In Thailand there has been some mention of ethnography for its use in health research by medical anthropologists. The essential of an ethnographic perspective means skilled observation to study the cultural context of a society. Ethnographers usually aim to explain shared culture more than generalize findings. Health providers can adopt ethnographic approaches and methods in their work on health systems, practices, provider dynamics, disease control programs and policy-making.

Keywords: ethnography, research method, health

¹ Lecturer, Faculty of Dentistry, Naresuan University.

การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา เพื่องานวิจัยด้านสุขภาพ

จุฑารัตน์ ฉิมเรือง¹

บทคัดย่อ

การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาด้านสุขภาพเป็นทั้งรูปแบบวิธีศึกษาและผลผลิตของงานเขียน เพื่อทำการศึกษาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอย่างลุ่มลึกทางสังคมวัฒนธรรม โดยผู้ศึกษาสามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งกับการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ในประเทศไทยยังมีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาด้านสุขภาพอย่างจำกัดเพียงนักมานุษยวิทยาการแพทย์ หลักสำคัญของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาอาศัยทักษะมุมมองของผู้ศึกษาและบริบทของวัฒนธรรมในสังคมนั้น ซึ่งผู้ศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาสามารถอธิบายข้อค้นพบที่ได้ในกลุ่มร่วมวัฒนธรรมเดียวกันมากกว่าอ้างอิงทั่วไป ผู้ให้บริการสุขภาพสามารถประยุกต์มุมมองและวิธีวิจัยนี้ไปช่วยจัดบริการสุขภาพหรือดูแลความเจ็บป่วยในระบบสุขภาพ โปรแกรมควบคุมโรค และพัฒนานโยบายสุขภาพ

คำสำคัญ: ชาติพันธุ์วรรณนา วิธีวิจัย สุขภาพ

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาทันตกรรมป้องกัน คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

ส่วนนำ

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาเป็นวิธีวิจัยที่มีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายและเป็นหลักการพื้นฐานของงานวิจัยคุณภาพอื่น ๆ ดังนั้นเพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจและเห็นจุดเน้นที่แตกต่างของชาติพันธุ์วรรณนา บทความนี้ขอเสนอเนื้อหาตามลำดับ เริ่มต้นจากวิวัฒนาการของวิธีวิจัยนี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเภทของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา แนวคิดพื้นฐานสำคัญของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาโดยเฉพะอย่าง ความหมายของ “วัฒนธรรม” ตามแนวคิดมานุษยวิทยาที่มีอิทธิพลต่อมุมมองของผู้ศึกษา การตั้งคำถามวิจัย การเลือกตัวอย่าง วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อันเป็นหัวใจสำคัญของการได้ข้อมูลอย่างหลากหลายเพื่อวิเคราะห์ตีความภายใต้บริบทนั้น ๆ และยกตัวอย่างการนำวิธีวิจัยนี้ไปใช้ในการวิจัยด้านสุขภาพ จบลงด้วยข้อจำกัดของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาที่ผู้ศึกษาควรคำนึงถึงก่อนเริ่มต้นทำวิจัย

การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน

Ethnography มีรากศัพท์จากคำว่า Ethnos ในภาษากรีกซึ่งหมายถึง “คนอื่นหรือคนป่าเถื่อน” ที่ไม่ใช่ชาวกรีก ส่วนคำว่า Graphin หมายถึงการเขียนหรือบันทึก การวิจัยในแนวทางนี้พัฒนามาจากแนวทางของนักมานุษยวิทยา (Anthropologist) ในทางมานุษยวิทยาคำว่าการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography) มี 2 ความหมาย ได้แก่

1. หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าหรือวิธีการวิจัยด้วยวิธีการชาติพันธุ์วรรณนาอย่างที่ใช้กันโดยทั่วไป

2. หมายถึง ผลผลิตของการทำวิจัยชาติพันธุ์วรรณนา หรือรายงานการศึกษาของนักมานุษยวิทยา

นักวิจัยเชิงคุณภาพส่วนใหญ่อธิบายถึงชาติพันธุ์วรรณนาตามนัยยะของกระบวนการศึกษาค้นคว้า ดังเช่น Creswell (2012) กล่าวว่า “ชาติพันธุ์วรรณนาเป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งการพรรณนาและตีความพฤติกรรมของกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน (an Intact Cultural Group) รวมถึงระบบทางสังคมหรือทางวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคมหรือวัฒนธรรมนั้น นักวิจัยอาจใช้เทคนิคเก็บข้อมูลหลายแบบ แต่มีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นหลักและตัวนักวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูล” และ Le Compte & Schensul (2010) กล่าวว่า “ชาติพันธุ์วรรณนา” เป็นวิธีการศึกษาชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน สถาบัน รวมถึงกลุ่มหรือองค์กรในรูปแบบอื่น ๆ วิธีการนี้มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นการศึกษาวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ศึกษาซึ่งอยู่ภายใต้บริบทของสังคม”

ความเป็นมาของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาในระยะแรก ช่วงปี ค.ศ. 1917-1920 ว่า นักมานุษยวิทยา อาทิ Edward Tylor, Sir James George Frazer ได้ให้ความสนใจศึกษาวัฒนธรรมและสังคมของกลุ่มชนในสังคมดั้งเดิม เช่น ชนกลุ่มน้อย ชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารที่มีการบันทึกเอาไว้ เช่น บันทึกของนักสำรวจหรือนักเดินทาง และเอกสารจารึกลายลักษณ์อักษร เป็นต้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อการค้นหาความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์หรือความรู้ที่เป็นสากลมีกฎเกณฑ์เพียงหนึ่งเดียว (Nomothetic Orientation) เกี่ยวกับชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระบวนทัศน์แบบปฏิฐานนิยม (Positivism) หรือ

แบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Approach) ที่เป็นการคิดกระแสหลักในช่วงเวลานั้นและเข้าครอบงำวิธีการศึกษาในทุกสาขาว่าความรู้ที่ได้นั้นต้องน่าเชื่อถือและพิสูจน์ได้

ต่อมา นักมานุษยวิทยาเริ่มมีการศึกษาชุมชนด้วยการฝังตัวเป็นสมาชิกในชุมชนช่วงเวลาต่อเนื่องเพื่อเข้าไปสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนามหรือพื้นที่ชุมชน อาทิ นักมานุษยวิทยา Bronislaw Malinowski, A.R. Radcliffe-Brown ได้ข้อมูลปฐมภูมิที่ผ่านการร่วมใช้ชีวิต เรียนรู้ภาษา และขนบธรรมเนียมของกลุ่มคนที่สนใจศึกษา ใช้เทคนิคการจดบันทึกข้อมูลพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนแล้ว นำเสนอผลการศึกษาเชิงพรรณนาออกมาเสมือนเป็น “ความจริง” ของผู้ที่ถูกศึกษา

หลังจากนั้นในปี ค.ศ.1920-1930 นักมานุษยวิทยาสำนักชิคาโก (Chicago School) เช่น Robert Park ได้โต้แย้งด้วยปรัชญาจิตนิยม (Idealism) ของนักคิดชาวเยอรมันซึ่งเชื่อว่าเรื่องเดียวกันอาจแตกต่างกันไปตามบริบทและเวลาที่แตกต่างกันของสิ่งเหล่านั้น (Ideographic Orientation) อาจกล่าวได้ว่าเป็นข้อตรงข้ามของกระบวนทัศน์แบบปฏิฐานนิยม ข้อโต้แย้งทางความคิดนี้ทำให้เกิดนักมานุษยวิทยาอีกกลุ่มที่อยู่ระหว่างตรงกลางเรียกว่ากลุ่มนักปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatists) ซึ่งเชื่อว่าความจริงที่มีอยู่หลากหลายในบริบทและเวลานั้น สามารถค้นหาข้อเท็จจริงที่พบร่วมกันได้

ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จนถึงปัจจุบัน ได้มีการประยุกต์การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาไปหลากหลายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษากลุ่มชนด้อยโอกาสหรือกลุ่มที่ถูกกดขี่ในสังคม ดังเช่น กลุ่มนักคิดทฤษฎีวิพากษ์ (Critical) กลุ่มนักคิดสตรีนิยม (Feminist) อาจทำให้ผลงานวิจัยทางชาติพันธุ์วรรณนามีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปและหันมาสนใจความสลับซับซ้อนของสังคมที่ศึกษามากขึ้น นักมานุษยวิทยาในยุคหลังสมัยใหม่นิยม (Postmodernism) เห็นว่า การนำเสนอผลการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาด้วยเรื่องราวเชิงพรรณนานั้นเป็นสิ่งที่ถูก “สร้างขึ้น” ร่วมกันของผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษา ทำให้การรายงานการวิจัยด้วยข้อความพรรณนาของผู้ศึกษาถูกวิพากษ์ เกิดแง่มุมและรูปแบบการเขียนรายงานผลแบบใหม่ นอกจากนี้ สหสาขาวิชาต่าง ๆ อาทิ สาขาการแพทย์และการพยาบาลยังได้นำการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาเข้ามาทำความเข้าใจปัญหาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งของผู้ป่วยหรือความเจ็บป่วยมากขึ้น ทิศทางของคำถามวิจัยในประเทศไทยยังคงต้องการคำตอบที่มีรายละเอียดกลุ่มเล็กและหลากหลาย ซึ่งสามารถอาศัยการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา คือทำความเข้าใจพฤติกรรมของกลุ่มคนและตีความมิติสังคมวัฒนธรรม

ประเภทของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา

งานวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาแบ่งออกเป็น 7 ประเภท (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล, 2546) ได้แก่

1. ชาติพันธุ์วรรณนาแนวคลาสสิก (Classical Ethnography) เป็นการศึกษาจากกลุ่มคนพื้นเมือง โดยมองเป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในขอบเขตแน่นอน มีชีวิตวัฒนธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากดั้งเดิม

2. ชาติพันธุ์วรรณนาแนวสะท้อนย้อนดูตน (Reflexive Ethnography) เป็นการศึกษาที่สะท้อนตัวตนของผู้ศึกษาเอง เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับเรื่องที่ศึกษา ทำให้มองเห็นเบื้องหลังภูมิหลัง และความเป็นมาของผู้ศึกษากับเรื่องที่ศึกษาชัดเจนมากขึ้น

3. ชาติพันธุ์วรรณาแนวเล่าเรื่อง (Narrative Ethnography) เป็นการศึกษาที่บอกเล่าเรื่องราวจากบทเริ่มต้น ดำเนินเรื่อง และการจบเรื่อง

4. ชาติพันธุ์วรรณาแนวสตรีนิยม (Feminism Ethnography) เป็นการศึกษาในแนวอุดมการณ์ของสิทธิสตรี ความแตกต่างของสถานภาพทางเพศ และความเป็นธรรมของสตรีในทางสังคม

5. ชาติพันธุ์วรรณาแนวบทสนทนา (Dialogical Ethnography) เป็นการศึกษาที่เน้นการนำเสนอในรูปแบบของบทสนทนาหรือการแลกเปลี่ยนโต้ตอบระหว่างผู้ศึกษากับบุคคลอื่น และวิเคราะห์เนื้อหาของบทสนทนา

6. ชาติพันธุ์วรรณาแนวความร่วมมือกับสมาชิกของวัฒนธรรม (Collaborative Ethnography) เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กลุ่มคนในวัฒนธรรมนั้นหรือเจ้าของเรื่องราวมี่ส่วนในการศึกษา และเรียบเรียงตรวจสอบผลการศึกษา เช่น การศึกษาประวัติชีวิตของบุคคล การศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนขนาดเล็ก เป็นต้น

7. ชาติพันธุ์วรรณาแนวอัตชีวประวัติ (Auto Ethnography) เป็นการศึกษาที่เชื่อมโยงความนึกคิด ค่านิยม พฤติกรรมของบุคคลไปสู่วัฒนธรรม “พวกเดียวกับตนเอง” โดยมุมมองทางสังคมและวัฒนธรรม ถูกสะท้อนผ่านประสบการณ์ของตน ผู้ศึกษามักใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่งแทนตนเอง และมีหลายรูปแบบทั้งเรื่องสั้น บทกวี นิยาย บทความประกอบภาพ และเรียงความ

แนวคิดพื้นฐานการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา

ความหมายของ “วัฒนธรรม” ตามแนวคิดมานุษยวิทยา

มโนทัศน์เรื่องวัฒนธรรมตามแนวความคิดดั้งเดิมของมานุษยวิทยาได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดย Sir Edward B. Tylor เป็นนักมานุษยวิทยาท่านแรกที่ใช้คำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง “ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากสมาชิกของสังคม” นักมานุษยวิทยารุ่นต่อมา ได้แปลความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” แตกต่างกันไป แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มแนวคิด ได้แก่ (Faubion, 2001 อ้างถึงใน Atkinson, 2001; อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548)

1. Constitutive Current

Franz Boas (1858-1942) ได้รับการยกย่องให้เป็นนักมานุษยวิทยาอเมริกันยุคใหม่ที่เน้นการทำวิจัยภาคสนามและการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งเป็นต้นแบบของผู้มีความคิดต่อวัฒนธรรมแบบสัมพัทธนิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Relativism) กลุ่มสัมพัทธนิยมบรรทัดฐาน (Normative Relativism) เน้นความสำคัญของ “ความหลากหลายทางวัฒนธรรม” โดยวัฒนธรรมและภาษาไม่ได้ผูกติดอยู่กับลักษณะทางกายภาพของเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ แต่ละวัฒนธรรมเรียนรู้กันอย่างอิสระจากกัน เพราะเชื่อว่าคุณค่าและความเข้าใจในแต่ละวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของมุมมองในวัฒนธรรมนั่นเอง โบแอสได้ผลิตนักมานุษยวิทยารุ่นใหม่ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย เช่น Ruth Benedict เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นแบบแผน (Pattern) เปรียบเหมือนสกีมา (Schemas) ทางจิตวิทยาที่กำหนดบทบาท หรือส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคลและระหว่างบุคคล เช่น การพูด

แสดงสีหน้าท่าทาง รับรู้ เป็นต้น เพื่อใช้ต่อต้านการเหยียดสีผิวในยุคนั้นและเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม

หลังจากนั้น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศอาณานิคมได้บิดเบือนแนวคิดนี้ เพื่อใช้เป็นข้ออ้างไม่ให้ความช่วยเหลือปลดแอกประเทศ ด้วยเกรงว่าจะเป็นการแทรกแซงวัฒนธรรม นักมานุษยวิทยากลุ่ม *สากลนิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Universalism)* จึงโต้แย้งว่ามนุษย์มีเอกภาพเชิงจิตใจเหมือนกันและเสนอทฤษฎีโครงสร้างนิยมของ Lévi-Strauss นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศสด้วยแนวคิดที่ว่า “มนุษย์ในทุกวัฒนธรรมมีโครงสร้างทางความคิดเหมือนกันเป็นสากล” ในลักษณะที่เป็นคู่ตรงข้าม (Dichotomy) เช่น สุกกับดิบ วัฒนธรรมกับธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งถือเป็น “ไวยากรณ์ทางวัฒนธรรม” เปรียบดังภาษาศาสตร์ที่ต้องวิเคราะห์เครื่องหมาย (Sign) และการออกเสียง (Phoneme) แต่ละคำไปพร้อมกัน

ส่วนนักคิดกลุ่มมิตส์มันน์นิยมทางวัฒนธรรมไม่ยอมรับว่าวัฒนธรรมเป็นแก่นสารแท้จริงที่มีอยู่ได้ด้วยตัวเอง โดยมีแนวคิดที่ว่า “ทั้งธรรมชาติและจิตใจของมนุษย์ล้วนแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรมจนไม่อาจสร้างวัฒนธรรมหรือทฤษฎีความรู้เป็นหลักการทั่วไปได้” เห็นชัดจาก Clifford Geertz (2000 อ้างถึงใน อคิน รพีพัฒน์, 2551) นักมานุษยวิทยาอเมริกันในกลุ่มนี้ เรียกว่า *วัฒนธรรมแบบการตีความนิยม (Interpretivism)* โดยถือว่าคำพูดและการกระทำของคนในสังคมเป็นสัญลักษณ์ที่คนสร้างขึ้นเพื่อการสื่อสาร ดังนั้น การวิเคราะห์ตีความหมายของสัญลักษณ์จึงเป็นวิธีการของ เกียร์ช และวัฒนธรรมเป็นโครงสร้างความหมายของสัญลักษณ์เหล่านี้ การบรรยายที่ละเอียดลุ่มลึกทำให้เข้าใจความหมายเชิงนัยยะอันเป็นลำดับขั้น นักมานุษยวิทยาเปรียบเสมือนนักวรรณคดีวิจารณ์ (Literary Critic) ที่อ่านดูเบื้องหลังทางสังคมและนัยยะของเรื่องหรือข้อความ เพื่อเปิดเผยให้เข้าใจความหมายในแต่ละชั้นตามนัย แสดงว่าแต่ละวัฒนธรรมมีความรู้ในการให้ความหมายต่างกันไปด้วย

2. Critical Current

จะเห็นว่าวาทกรรมเกี่ยวกับมิตส์มันน์ต่าง ๆ ในความเข้าใจวัฒนธรรมยังมีข้อโต้แย้งระหว่างสากลนิยมทางวัฒนธรรมและมิตส์มันน์นิยมทางวัฒนธรรม แต่โดยพื้นฐานก็ยอมรับว่าวัฒนธรรมต่างถิ่นย่อมแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ทฤษฎีหลังสมัยใหม่จะไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการโต้แย้งกลับมาพร้อม “*สร้างนิยมทางวัฒนธรรม (Cultural Constructionism)*” เน้น 2 ประการคือ การวิพากษ์วิจารณ์ทางวัฒนธรรม และการหลีกเลี่ยงกับลำดับของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม เช่น Renè Descartes (1596-1650)

3. Experimental Moment

ทิศทางใหม่ของกลุ่มมานุษยวิทยาหลังสมัยใหม่พยายามทะลุกรอบคิดของทฤษฎี เน้นความสำคัญของกระบวนการใคร่ครวญหรือตรึกตรองสะท้อนความคิดทางทฤษฎี (Reflexivity) ประกอบไปกับการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งจะช่วยเหลือหลอมความเข้าใจระหว่างกันของนักมานุษยวิทยากับผู้ถูกศึกษาในที่สุด โดยเริ่มจากการวิพากษ์ “การสร้างความเป็นอื่น” (the Otherness) ในงานมานุษยวิทยาที่ผ่านมาเพื่อทำความเข้าใจ

ตัวตนของนักมานุษยวิทยาเองและให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ งานชาติพันธุ์วรรณาจึงมีลักษณะเป็นวาทกรรมไปด้วยในตัวเอง

ลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมตามแนวคิดมานุษยวิทยา

จากการศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก ยศ สันตสมบัติ (2540) ได้กล่าวว่า นักมานุษยวิทยาได้สรุปลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไว้ 6 ประการด้วยกัน คือ

1. วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Shared Ideas) และค่านิยมทางสังคมของคนในวัฒนธรรมนั้น โดยเฉพาะมุมมองเกี่ยวกับโลกและพฤติกรรมบุคคลเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม (Culture Determinism) คนในวัฒนธรรมเดียวกันสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ซึ่งทำให้พฤติกรรมของตนมีความสอดคล้องกับผู้อื่น

2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (Culture is Learned) เปรียบเสมือนมรดกทางสังคมที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรม

3. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้ภาษาและระบบสัญลักษณ์อื่น ๆ (Symbol) พฤติกรรมของมนุษย์เกิดมาจากการใช้สัญลักษณ์ในชีวิตประจำวัน ช่วยให้เก็บรวบรวมความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติอย่างเป็นระบบและถ่ายทอดต่อกันได้

4. วัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญา มีหน้าที่สนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์

5. วัฒนธรรมคือกระบวนการที่มนุษย์ให้ความหมายกับชีวิตและสิ่งต่าง ๆ รอบตัวในรูปของ ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม และอื่น ๆ รวมทั้งจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันต่าง ๆ ตามการตีความนั้น

6. วัฒนธรรมเป็นพลวัตหรือสิ่งไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ลักษณะสำคัญของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา

Tetterman (1997 อ้างถึงใน Creswell, 1998) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา ว่าประกอบด้วย

1. วัฒนธรรม เป็นมโนทัศน์ที่กว้างที่สุดของการวิจัยทางมานุษยวิทยา คำจำกัดความของวัฒนธรรมแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะคำจำกัดความทางความคิด เช่น ความคิด ความเชื่อ ความรู้ที่ทำให้กลุ่มคนมีลักษณะเฉพาะ เป็นต้น และลักษณะคำจำกัดความที่เฉพาะเจาะจงไม่รวมพฤติกรรม ผู้ศึกษาต้องการรู้ทั้งวัฒนธรรมทางพฤติกรรมและวัฒนธรรมความรู้ เพื่ออธิบายวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมย่อยอย่างเพียงพอ วัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมทางความคิดมีประโยชน์ในเวลาที่แตกต่างกันในการสำรวจความคิดและการปฏิบัติของกลุ่มคนในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

2. มองในภาพรวมและบริบท ผู้ศึกษาพยายามอธิบายบริบทโดยรวมเกี่ยวกับวัฒนธรรมหรือกลุ่มสังคม ด้วยมุมมองของคนในวัฒนธรรมนั้นเพื่อค้นหาและมองเห็นภาพที่สมบูรณ์ของกลุ่มคน ซึ่งข้อมูลบริบทจะเชื่อมโยงกับการจัดวางตำแหน่งของผู้ศึกษาในการรวบรวมข้อมูล

3. มุมมองของคนในและคนนอก มุมมองของคนในเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา โดยถือเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจและการบรรยายสถานการณ์และพฤติกรรมอย่างเที่ยงตรง ในขณะที่มุมมองของคนนอกวัฒนธรรมนั้นเป็นการรับรู้ทางสังคมแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งอาจสังเกตได้แค่ผิวเผิน

4. ไม่ตัดสินหรือละเลยความหลากหลายภายในและระหว่างวัฒนธรรม ผู้ศึกษาไม่ควรประเมินค่าหรือตัดสินวัฒนธรรมใด ๆ ว่าถูกต้องหรือผิด ดีหรือไม่ดี ความหลากหลายระหว่างวัฒนธรรม หมายถึง ความแตกต่างระหว่างสองวัฒนธรรม ส่วนความแตกต่างภายในวัฒนธรรมหมายถึง ความแตกต่างของวัฒนธรรมย่อยภายในวัฒนธรรมใหญ่

5. โครงสร้าง หน้าที สัญลักษณ์และพิธีกรรม โครงสร้างและหน้าทีเป็นมโนทัศน์เกี่ยวกับประเพณีซึ่งช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจองค์กรทางสังคมมากขึ้น โครงสร้างหมายถึง โครงสร้างทางสังคมหรือโครงสร้างภายนอกของกลุ่มคน เช่น ความเป็นเครือญาติ โครงสร้างทางการเมือง เป็นต้น หน้าที หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ผู้ศึกษาสามารถไขมโนทัศน์ในเรื่องโครงสร้างและหน้าทีเพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจวัฒนธรรม นอกจากนี้ สัญลักษณ์ยังช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจนัยยะของความรู้สึกและความคิดในกลุ่มคนนั้น ส่วนพิธีกรรมเป็นรูปแบบของสัญลักษณ์ทางพฤติกรรมที่ทำซ้ำ ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาและชีวิตทางโลก

6. การศึกษาระดับจุลภาคและมหภาคและการปฏิบัติการ การศึกษาระดับจุลภาค (Micro) เป็นการศึกษาอย่างใกล้ชิดภายในกลุ่มทางสังคมขนาดเล็กหรือย่อย การศึกษาระดับมหภาค (Macro) เน้นสังคมนขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนและประกอบด้วยหลายกลุ่มย่อย การปฏิบัติการเป็นเพียงการนิยามหรือให้คำจำกัดความคำใดคำหนึ่งหรือวิธีการเพื่ออธิบายความหมายให้เฉพาะเจาะจงในวัฒนธรรมนั้น

ผู้ศึกษาส่วนใหญ่มักเกิดคำถามขึ้นมาว่า การศึกษาชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) กับการศึกษาแบบเฉพาะกรณี (Case Study) มีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร จากแนวคิดพื้นฐานและส่วนประกอบที่สำคัญของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาสามารถเปรียบเทียบข้อเหมือน คือ เป็นวิธีการศึกษา “ระบบ” ที่เจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนข้อแตกต่าง คือ ชาติพันธุ์วรรนามุ่งทำความเข้าใจระบบวัฒนธรรมและไขมโนทัศน์วัฒนธรรมเป็นหลัก แต่การศึกษาเฉพาะกรณีจะมุ่งศึกษาระบบที่มีขอบเขตจำกัดซึ่งอาจเป็นโครงการ เหตุการณ์ องค์กร หรือบุคคล

ข้อดีและข้อจำกัดของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา

Le Compte และ Schensul (2010) ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาชาติพันธุ์วรรณาสามารถใช้ประโยชน์ได้ตั้งแต่การระบุปัญหาที่ไม่ชัดเจน ซับซ้อนหรืออยู่ภายใต้ระบบโครงสร้างต่าง ๆ ระบุกลุ่มเป้าหมายหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากประชากรสนใจศึกษาที่มีขอบเขตไม่ชัดเจน ใช้กำหนดพื้นที่สนามวิจัยที่มีปัญหาหรือสถานการณ์เกิดขึ้น ค้นหาปัจจัยที่สัมพันธ์กับปัญหาวิจัยหรือโปรแกรม ระบุและอธิบายผลลัพธ์ที่ผู้วิจัยค้นพบเพิ่มเติม ใช้ออกแบบเครื่องมือวัดให้เหมาะสมกับบริบท ค้นหาคำตอบที่วิธีศึกษาอื่นไม่สามารถอธิบายได้ และใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับพัฒนาต่อยอด

อย่างไรก็ตาม Goodson และ Vassar (2011) เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างขนาดเล็กหรือจำนวนผู้ให้ข้อมูลน้อย และการนำข้อค้นพบชาติพันธุ์วรรณนาไปใช้ทั่วไปกับกลุ่มอื่น (Generalization) เป็นข้อจำกัดสำคัญของวิธีศึกษา นี้ อีกทั้ง ความเป็นอัตวิสัย (Subjectivity) ในการตีความหมาย (Interpretations) ของผู้ศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา อาจมีอคติ ถูกกลืน หรือประนีประนอมมากเกินไปตามระยะเวลาศึกษาหรือฝังตัวอยู่กับผู้ให้ข้อมูล อีกทั้งข้อมูล ที่ได้มีความซับซ้อนหลากหลายทำให้ผู้ศึกษาวิเคราะห์หรือตีความข้อมูลได้ยาก ซึ่งเป็นความท้าทายอย่างยิ่ง ของผู้วิจัยชาติพันธุ์วรรณนาเองที่นำตัวเองเข้าไปศึกษาวัฒนธรรมหนึ่งแล้วให้ได้ข้อมูลที่นำเชื่อถือออกมา

ส่วนประกอบสำคัญของวิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา

1. คำถามของการวิจัย

การศึกษชาติพันธุ์วรรณนามีคำถามการวิจัยใน 5 ลักษณะ ได้แก่

1.1 ศึกษาวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือองค์กรอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ไม่เคยมีใครศึกษามาก่อนหรือมีความรู้จำกัด เช่น ศึกษาวิถีชีวิตกลุ่มคนไทดำ กลุ่มคนเลียงซ่าง เป็นต้น

1.2 ศึกษาประเด็นใหม่หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ไม่มีการเปิดเผยมาก่อนแล้วศึกษาลงลึกรายละเอียดเชิงพรรณนา เช่น คำถามว่าอะไรคือสิ่งที่ปัญหา ปัญหานั้นมีความซับซ้อนเพียงใด และเกี่ยวข้องกับระบบอื่น ๆ อย่างไร เป็นต้น

1.3 ศึกษาเจาะจงปัญหา พฤติกรรม เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่ต้องการคำอธิบายให้เข้าใจและชัดเจนเป็นที่พอใจ

1.4 ศึกษาประเมินผลกระทบเชิงคุณภาพของโครงการต่าง ๆ เช่น ความพึงพอใจของประชากรกลุ่มเป้าหมายต่อโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค เป็นต้น

1.5 คำถามวิจัยที่ผสมวิธีวิจัยเชิงปริมาณมี 3 แบบ ได้แก่ 1) ศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา ก่อนเริ่มการสร้างแบบสอบถามในการสำรวจเชิงปริมาณเพื่อตั้งคำถามวิจัย สมมติฐาน และความรู้เบื้องต้น 2) ศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา หลังการสำรวจเพื่ออธิบายข้อค้นพบเชิงปริมาณบางประการ 3) ศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา ในประเด็นระดับลึกควบคู่ไปกับการศึกษาประเด็นอื่นด้วยการสำรวจเชิงปริมาณ

2. การเลือกตัวอย่าง

โดยทั่วไปการเลือกตัวอย่างในการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีเลือกแบบเจาะจงที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับเรื่องที่จะทำการศึกษา คือ เป็นตัวอย่างที่สามารถให้ข้อมูลได้หลากหลาย ทั้งกรณีที่เด่น ๆ ในเชิงสนับสนุนหรือในเชิงแย้งกับแนวคิดของการวิจัย แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาพิจารณาเลือกตัวอย่างเบื้องต้นจาก คำถามในการวิจัยที่ต้องการหาคำตอบ วัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย นอกจากนี้ ผู้ศึกษาต้องทำความรู้จักข้อมูลทั่วไปของประชากร และหรือปรากฏการณ์ สถานที่ จึงจะเลือกตัวอย่างได้หลายรายและกระจายให้ครอบคลุมความหลากหลายของประชากรเป้าหมายที่ศึกษา เพื่อความ

เป็นตัวแทนและความหลากหลายของตัวอย่าง เช่น ศึกษาพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพของกลุ่มนักเรียน อาจเลือกตัวอย่างนักเรียนจากกลุ่มที่มีผลการเรียนดี ปานกลาง และไม่ดี ทั้งกลุ่มนักเรียนชายและหญิง เป็นต้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการสังเกตที่ผู้ศึกษาเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษาในสภาพตามธรรมชาติ มีการร่วมกระทำกิจกรรมด้วยกัน และพยายามให้คนในชุมชนนั้นยอมรับว่าผู้สังเกตมีสถานภาพบทบาทเช่นเดียวกับตน ผู้ศึกษาอาจเข้าถึงหรือฝังตัวอยู่ในสังคมนั้นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ฝ่าส่งเกตการใช้ชีวิตประจำวันและระบบความหมายของผู้ถูกศึกษา นอกจากการเฝ้าสังเกต ผู้ศึกษาอาจซักถามบางสิ่งบางอย่างที่ไม่อาจเข้าใจได้จากการสังเกต โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลสัญลักษณ์หรือความหมาย หลังจากนั้น ผู้ศึกษาจึงทำการจดบันทึก ข้อดีของการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม คือ ผู้ศึกษาได้ข้อมูลที่แท้จริงเนื่องจากผู้ถูกศึกษาไม่ทราบว่าตนถูกสังเกต พฤติกรรมที่แสดงออกมาจะเป็นไปตามธรรมชาติ แต่ก็มีข้อด้อยคือ ก่อให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษา อาจเป็นเหตุให้เกิดมีอคติ เข้าข้างกลุ่มที่ตนศึกษาอยู่ ข้อมูลที่ได้อาจขาดความเที่ยงตรง ผู้ศึกษาควรคำนึงถึงประเด็นทางจริยธรรมและการเมืองที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้รายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มคนในมิติวัฒนธรรมอย่างเช่นมุมมองคนใน

3.2 การบันทึกภาคสนาม

การบันทึกภาคสนาม (Field Note) เป็นการจดบันทึกสิ่งที่ได้พบเห็นจากการสังเกตหรือได้รับฟัง การเขียนบันทึกภาคสนามประจำวันไม่ได้ลงรายละเอียดสมบูรณ์ครบถ้วน แต่พรรณนาเกี่ยวกับบุคคล ฉาก คำพูด ประสบการณ์ส่วนตัว ความรู้สึกนึกคิดและปฏิกิริยาของผู้ศึกษา ผู้ศึกษาสามารถนำบันทึกภาคสนามมารวบรวมวิเคราะห์ประกอบการตีความและต่อเชื่อมข้อมูลหรือเหตุการณ์แต่ละครั้งของการลงสนามศึกษา อย่างไรก็ตาม นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่เห็นว่าบันทึกสนามเปรียบเหมือนรูปแบบของรายงานการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งมีความยืดหยุ่นหรือแตกต่างกันตามตัวผู้ศึกษาแต่ละคน ผู้ศึกษาควรมีการไตร่ตรองและทบทวนตนเองอย่างซื่อสัตย์ในการเก็บข้อมูล

การเริ่มต้นเขียนบันทึกภาคสนามควรเกิดขึ้นในระหว่างที่ผู้ศึกษาอยู่ในสนามศึกษาหรือมีประสบการณ์ร่วมกับกลุ่มคนที่สนใจศึกษา ซึ่งอาจจดบันทึกอย่างเปิดเผยเมื่อได้รับการยินยอมจากผู้ถูกศึกษาหรือหาโอกาสจดบันทึกภายหลัง โดยวิธีจดบันทึกย่อหรือจดสั้น ๆ แบ่งออกเป็น 2 วิธี

1) บันทึกช่วยจำ (Mental Note) คือ การจดเฉพาะหัวข้อหรือคำสำคัญช่วยเตือนความจำ แล้วมาเขียนรายละเอียดทีหลัง โดยพยายามนึกถึงสถานที่ บุคคลคู่สนทนา การเปลี่ยนแปลงที่พบเห็น ซึ่งจะต้องมีการจำแล้วจึงมาเขียนเพิ่มเติมรายละเอียด

2) บันทึกย่อ (Jotted Note) คือ การจดบันทึกไปด้วยระหว่างพูดคุยหรือทำกิจกรรม ด้วยการเขียนชวเลข (Speedwriting) หรือใช้สัญลักษณ์และตัวย่อของผู้ศึกษาเอง

Atkinson และ Hammersley (1994) ได้สังเกตว่าบันทึกภาคสนามส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของการเขียนบันทึกที่หลากหลายอยู่ 6 ลักษณะ ได้แก่

1) การจดบันทึกและถอดความ (Inscriptions and Transcriptions) เป็นการจดบันทึกที่เน้นรายละเอียดของการกระทำหรือคำพูดสนทนาในบางเหตุการณ์หรือกิจกรรมที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปเกี่ยวข้อง และการเขียนบทพูดหรือคำพูดของผู้ให้ข้อมูลหลัก

2) การระลึกและเรียงลำดับ (Recalling and Ordering) เป็นการเขียนเล่าประสบการณ์ เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ย้อนระลึกถึงในอดีต และเป็นการเขียนเหตุการณ์เรียงตามลำดับเวลา หรือตั้งต้นจากอุบัติการณ์หนึ่งแล้วเขียนรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่สนใจศึกษาอย่างเป็นระบบ

3) การแสดงเหตุการณ์และบทสนทนา (Representing Action and Dialogue) เป็นการเขียนบรรยายภาพฉากหรือองค์ประกอบในเหตุการณ์ เปรียบเสมือนการถ่ายภาพที่สนใจเฉพาะจุด และเป็นการเขียนบรรยายบทสนทนาโต้ตอบที่เกิดขึ้น

4) ทักษะคติ (Stance) เป็นการจดบันทึกข้อสังเกตของผู้ศึกษาต่อเบื้องหลังของเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาของผู้ถูกศึกษา เช่น อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถูกศึกษาสนใจเข้าร่วมกิจกรรมนี้ ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจของกลุ่มคนในสังคม เป็นต้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รายละเอียดในการบรรยายมากขึ้นและจัดลำดับหัวเรื่อง

5) มุมมอง (Point of View) เป็นการจดบันทึกผ่านมุมมองของคนในหรือคนนอก ในฐานะมุมมองคนในหรือฐานะบุคคลที่ 1 ผู้ศึกษาเขียนเฉพาะรายละเอียดที่ได้พบเห็นและประสบการณ์ที่ได้เข้าร่วม ส่วนมุมมองคนนอกหรือฐานะบุคคลที่ 3 ผู้ศึกษาใช้แค่คำพูดที่ได้ยินหรือเห็นการกระทำของผู้ถูกศึกษา แล้วตีความตามความคิดและความรู้สึกของผู้ศึกษาเอง

6) อารมณ์ความรู้สึก (Personal Feelings and Emotions) เป็นการจดบันทึกอารมณ์และความรู้สึกของตัวตนเองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในภาคสนาม อาจช่วยสะท้อนให้ผู้ศึกษาได้เห็นความลำเอียงหรืออคติของตนเองต่อผู้ถูกศึกษาหรือเหตุการณ์

3.3 การสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ในการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา ผู้สัมภาษณ์ควรตั้งใจฟังผู้ถูกสัมภาษณ์ด้วยความเคารพ ทำการตีความหมายระหว่างสัมภาษณ์ จัดวางระดับความสัมพันธ์กับผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เหมาะสม จดจำบทสัมภาษณ์แล้ววิเคราะห์เชื่อมโยงบริบท ในขณะเดียวกันก็คำนึงถึงจรรยาบรรณของผู้สัมภาษณ์ (Heyl, อ้างถึงใน Atkinson, 2001)

ขั้นตอนการสัมภาษณ์มีดังนี้

- 1) สร้างกรอบแนวคิดเพื่อให้ได้ข้อมูลตรงตามคำถามวิจัย (Thematizing)
- 2) ออกแบบหัวข้อคำถามที่ต้องการสัมภาษณ์ (Designing)
- 3) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายและมีคุณสมบัติตรงกับประเด็นคำถาม (Interviewing)
- 4) จดบันทึกหรืออัดเสียงสัมภาษณ์ (Transcribing)

- 5) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้หรือคำตอบของผู้ให้ข้อมูลและจับประเด็นตั้งคำถามเจาะลึกรายละเอียด (Analyzing)
- 6) ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Verifying)
- 7) เขียนรายงานบทสัมภาษณ์ที่ได้ทั้งคำพูด จังหวะ น้ำเสียง ช่วงเวลาและสถานที่สัมภาษณ์ (Reporting)

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สัมภาษณ์กับผู้ถูกสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่

- 1) ระดับผู้ให้ข้อมูล (Informant) กับผู้รายงานข้อมูล (Reporter) เปรียบเหมือนนักเดินทาง (Traveler) ที่มุ่งแสวงหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ถามในสิ่งที่ต้องการรู้สึกและลงรายละเอียดแง่มุมต่าง ๆ และเปิดกว้างรับข้อมูลข่าวสารทั้งหมด เพื่อเรียบเรียงใหม่เป็นข้อความเชิงพรรณนาของผู้สัมภาษณ์เอง
- 2) ระดับผู้ร่วมวิจัย (Research Collaborator) เป็นกระบวนการร่วมสร้างข้อมูลที่มีความไว้วางใจและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเปรียบเหมือนการเจรจาต่อรอง (Negotiation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงประเด็นและเชื่อถือได้มากที่สุด
- 3) ระดับผู้เรียนรู้ (Learner) ผู้แสดง (Actor) กับผู้กระตุ้น (Activator) เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ผู้ถูกสัมภาษณ์มีส่วนร่วมในการสัมภาษณ์เพื่อหาคำตอบของการศึกษาอย่างเต็มที่โดยมีผู้สัมภาษณ์เป็นเพียงผู้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4. การวิเคราะห์ตีความข้อมูล

การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาใช้มนทัศน์ทางวัฒนธรรมเป็นหลักในการวิเคราะห์อย่างมาก ผู้ศึกษาคควมีพื้นความรู้เกี่ยวกับมานุษยวิทยาวัฒนธรรมที่ว่าด้วยพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งผู้ศึกษาวิเคราะห์สามารถอ่านหรือทำความเข้าใจกับวรรณกรรมด้านนี้ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลที่หลากหลายทั้งปริมาณและชนิดของข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา ผู้ศึกษาต้อง “ย่อยข้อมูล” และ “กลั่น” เอาสาระที่เกี่ยวข้องออกมาเป็นคำอธิบายที่มีคุณลักษณะเป็นนามธรรม หรือเป็นข้อเสนอของผู้ศึกษา การวิเคราะห์ตีความข้อมูลจึงเป็นงานทำทนายและเป็นข้อจำกัดสำหรับนักวิจัยจำนวนมาก

การวิจัยทางสุขภาพที่ใช้วิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา

เคียร์แมน (Kielmann, 2012) อธิบายว่า มุมมองชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnographic Lens) สามารถนำไปสู่การพัฒนานโยบายและระบบสุขภาพขององค์การอนามัยโลกได้ โดยระยะแรกของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางสุขภาพมุ่งสนใจปฏิสังสรรค์เชิงสัญลักษณ์ในสถาบันการแพทย์ เช่น การถ่ายทอดวิชาชีพ ประสบการณ์ผู้ป่วย ความสัมพันธ์แพทย์กับผู้ป่วย เป็นต้น และพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางสังคม เช่น ความเจ็บป่วยเรื้อรัง คนบ้า รกร่วมเพศ เป็นต้น ต่อมานักวิจัยให้ความสนใจพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพและศึกษาอิทธิพลระหว่างกันของสังคมศาสตร์ การปฏิบัติงานคลินิกและนโยบายสาธารณะมากขึ้น เช่น การใช้ยาในผู้ป่วยจิตเวช ระบบการบริการส่งต่อผู้ป่วย เป็นต้น การประยุกต์สังคมศาสตร์การแพทย์เข้ามาใช้จับประเด็นปัญหาเฉพาะที่

เกิดขึ้นในวงการแพทย์ เช่น ปัญหาการใช้สารเสพติดที่มีต่อการติดเชื้อเอชไอวี เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพัฒนาเทคนิคสะท้อนความคิด (Self-Reflection) วิเคราะห์เรื่องเล่า (Narrative Analysis) ในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern) (Bloor, อ้างถึงใน Atkinson, 2001) ดังเช่น วูล์ฟและคณะ (Wolf, 2012) ได้ศึกษาพฤติกรรมการดูแลผู้ป่วยของบุคลากรทางการแพทย์ในห้องฟักฟื้นผู้ป่วยวิกฤติโรคหลอดเลือดและหัวใจ

จากที่นำเสนอข้างต้น ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาช่วยอธิบายรูปแบบพฤติกรรมและมิติสังคมวัฒนธรรมอย่างลุ่มลึกที่กำหนดพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลหรือตัวบุคคล แล้วนำไปสู่การประยุกต์ใช้ศึกษาพฤติกรรมสุขภาพต่าง ๆ ด้วยการผสมผสานวิธีวิจัยได้ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของโกลด์แอดและคณะ (Goldade, 2012) ได้ทบทวนข้อค้นพบทางชาติพันธุ์วรรณนาต่อพฤติกรรมเลิกบุหรี่แล้วนำมาสร้างโปรแกรมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสูบบุหรี่ที่เหมาะสมกับบริบทสังคมและมีประสิทธิภาพ ส่วนกรีนและคณะ (Green, 2007) ได้ใช้การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาอธิบายคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยเด็กภายหลังรับการผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจและค้นหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตผ่านมุมมองของเด็กเอง จากนั้นพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยเด็กในโรงพยาบาลขึ้นมา ซึ่งซาเวจ (Savage, 2000) และเคียร์แมน (Kielmann, 2012) สนับสนุนให้ศึกษาประเด็นสุขภาพหรือพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณนา ด้วยการใช้อำนาจปลายเปิดให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและหลายมิติ การวิเคราะห์ด้วยการตีความหมายข้อมูลภายใต้บริบทสังคมวัฒนธรรม และการค้นหามุมมองของคนในเพื่อเรียนรู้อย่างเข้าใจผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพนั้น

ส่วนนักมานุษยวิทยาการแพทย์ไทย อาทิ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ มาลี สิทธิเกรียงไกร (2557) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการแพทย์และชาติพันธุ์ในความหมายที่แปรเปลี่ยนไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ที่ถูกวิเคราะห์ผ่านวาทกรรมทางการแพทย์ ได้แก่ พหุลักษณะการแพทย์ในชุมชนมุสลิม การแพทย์สัญชาติไทยในชุมชนม้ง ความรู้และอำนาจทางแพทย์กับการสร้างความเป็นอื่น ในบทความนี้ขอยกตัวอย่างงานวิจัยทางสุขภาพและการแพทย์ของประเทศไทย 2 เรื่อง ซึ่งมีจุดเด่นในการศึกษากลุ่มคน ได้แก่ กลุ่มชาวกะเหรี่ยงและกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อทำความเข้าใจการดูแลสุขภาพตนเองในแต่ละบริบททางสังคมวัฒนธรรม ด้วยการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนา

ตัวอย่างงานวิจัยเรื่องที่ 1

งานวิจัยเรื่อง “जूต่าเอาะ : ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภคของชาวกะเหรี่ยง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านกล้วย อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี” ของว่าที่ ร้อยตรีฐนันดรศักดิ์ เวียงสารวิน ปี พ.ศ. 2533

คำถามวิจัย

- 1) ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร นิสัยการบริโภค และพฤติกรรมการบริโภคของชาวกะเหรี่ยงมีลักษณะกฎเกณฑ์อย่างไร มีการปฏิบัติตามน้อยแค่ไหน
- 2) ความเชื่ออะไรบ้างที่สัมพันธ์กับนิสัยการบริโภค พฤติกรรมการบริโภค และรูปแบบการประกอบอาหารของชาวกะเหรี่ยง และในลักษณะใด

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภค ต่อมาวิจัยภาคสนาม (Field Research) ด้วยวิธีการศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณา

การเลือกผู้ให้ข้อมูล

เป็นชาวกะเหรี่ยงชุมชนบ้านกล้วย อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี

วิธีการเก็บข้อมูล

ผู้ศึกษาวิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ในเหตุการณ์ การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ผู้ให้ข้อมูลหลัก และชาวบ้านทั่วไปในชุมชน ระยะเวลาการลงสนามศึกษานาน 1 เดือน และเข้าไปอีก 2 ครั้งต่อเดือน โดยมีนักสังคมสงเคราะห์ในหมู่บ้านเป็นผู้ช่วยวิจัย

สถานที่เก็บข้อมูล

ชุมชนบ้านกล้วย อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูล

แนวคิดการศึกษามานุษยวิทยาโภชนาการ (Nutritional Anthropology) ของ แคทเทิล และ คริสทีน (Cattle & Christine, 1970; 1980) และแนวคิดมานุษยวิทยาด้านโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functional Approach) ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางอย่างกว้าง ๆ ในการวิเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูล

การหาข้อสรุปและตีความ

“जूदाएाे” เป็นความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร บริโภคนิสัย และพฤติกรรมการบริโภค ที่ชาวบ้านในชุมชน ยึดถือกันมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิมและบรรพบุรุษ และมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน และวิถีชีวิตของผู้คนบางกลุ่ม เช่น หญิงมีครรภ์ หญิงหลังคลอด เด็ก ผู้ป่วย ฯลฯ เป็นอย่างมาก ยิ่งปรากฏหลักฐานให้พบเห็นได้แม้ในปัจจุบัน บทบาทที่สำคัญของความเชื่อ บริโภคนิสัยและพฤติกรรมการบริโภคนี้ มีทั้งในระดับตัวบุคคลที่มีความเชื่อและปฏิบัติ และบทบาทในชุมชนในลักษณะของบทบาทแฝง โดย “บทบาทในระดับตัวบุคคล” นั้นพบว่า ทำให้บุคคลที่มีความเชื่อและมีการปฏิบัติเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ ในโลกทัศน์ของชาวกะเหรี่ยงบ้านกล้วยรู้สึกไม่มั่นคงที่จะเผชิญความเจ็บป่วยนั้น เปรียบเสมือน “ทางสองแพร่ง” คือ “รอดตายกับขายชาติให้ผี” คำกล่าวของผู้ใหญ่ยา (นามสมมติ) ซึ่งภูมิปัญญาของชาวบ้านสะท้อนออกมาใน 2 ลักษณะ คือ “ทำอย่างไรจะไม่ให้เกิด ไม่ให้เป็น” (การป้องกัน) และ “ทำอย่างไรจะหายขาด” (การเยียวยารักษา) ในส่วนของ “บทบาทหน้าที่ที่แฝงอยู่” นั้นพบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร มีบทบาทในการควบคุมทางสังคม และสร้างค่านิยมบางประการอันก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่บทบาทของความเชื่อถือหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีต่อการบริโภคอาหารจะเห็นได้ชัดในการบริโภคอาหารของหญิงมีครรภ์หญิงหลังคลอดใหม่ ๆ เด็กเล็ก ผู้ป่วย เพราะถือว่าผู้ที่อยู่ในภาวะเช่นนี้ ต้องระวังร่างกาย เนื่องจากอยู่ในภาวะที่มีโอกาสตายหรือ เจ็บป่วยมากขึ้นกว่าบุคคลอื่น ผลจากการศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อความเชื่อและพฤติกรรมการบริโภคพบว่า ปัจจัยทางการศึกษา ปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางการเมือง ตามลำดับที่ส่งผลต่อภาวะโภชนาการ

สรุปผลการวิจัยนี้ แบ่งเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านกล้วย 2) การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมในหมู่บ้าน 3) โภชนาการ นิสัยการบริโภค ความเชื่อ และพฤติกรรมเกี่ยวกับการบริโภคของคนป่วยและเด็กอ่อนหรือเด็กแรกคลอด 4) โลกทัศน์ทางนิเวศวิทยา สถานภาพสตรี และชนชั้นกับศักดิ์ศรีที่เกี่ยวข้องกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภค และ 5) บทบาทและความสำคัญของजूताเอาะต่อชุมชนและวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงชุมชนบ้านกล้วย

การรายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยนี้ประกอบด้วย 6 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 บทนำ ได้แก่ ภูมิหลังและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการศึกษา ปัญหาที่ต้องการทราบจากการศึกษา ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ สมมติฐาน ขอบเขตของการศึกษา คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา กรอบแนวคิดในการศึกษา ข้อตกลงเบื้องต้น วิธีดำเนินการศึกษา การทบทวนวรรณกรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่ 2 ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน ที่ตั้งและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สภาพธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลง ลักษณะการตั้งบ้านเรือน การคมนาคม องค์ประกอบทางกายภาพ (ดิน/น้ำ) ภูมิอากาศ ไฟฟ้า สาธารณสมบัติและสาธารณสถาน ส้วม โรงเรียน ป่าช้า วัด ประวัติชุมชน การจัดระเบียบทางสังคม (ประกอบด้วย ระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนาและความเชื่อ ครอบครัวและเครือญาติ) ลักษณะประชากรในชุมชน ค่านิยมและพฤติกรรมเด่น สันทนาการและบันเทิง/ความมุ่งหวังในชีวิต สาธารณสุขและอนามัยชุมชน

ส่วนที่ 3 ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร พฤติกรรมการบริโภค และโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ อาหารกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จู้ताเอาะ: ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภค ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและสัมพันธ์ทางโลกทัศน์ นิเวศวิทยา สถานภาพสตรี ศักดิ์ศรีและชนชั้น บทบาทของजूताเอาะในสังคม (ประกอบด้วย บทบาทต่อตัวบุคคล และบทบาทต่อชุมชน)

ส่วนที่ 4 ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร พฤติกรรมบริโภค และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ โภชนาการกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ส่วนที่ 5 สรุปและวิเคราะห์

ส่วนที่ 6 ภาคผนวก ได้แก่ กรอบแนวความคิด สรุปข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านกล้วย แสดงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านกล้วย ลักษณะพื้นฐานด้านโภชนาการในชุมชน การกระจายความถี่การบริโภคอาหารชนิดต่าง ๆ และรูปภาพประกอบ

ตัวอย่างงานวิจัยเรื่องที่ 2

งานวิจัยเรื่อง “การดูแลพื้นบ้านเพื่อการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช” ของราตรี ฤทธิรัตน์ ปีพ.ศ. 2547

คำถามวิจัย

การดูแลพื้นบ้านเพื่อการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชนแห่งหนึ่งของจ.นครศรีธรรมราชเป็นอย่างไร

ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาทางการพยาบาล (Ethnonursing) ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ชนิดหนึ่ง

การเลือกผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ที่อยู่อาศัยในตำบลแห่งหนึ่งของจ.นครศรีธรรมราช ประกอบด้วย

1) ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 15 คนแบ่งเป็นผู้สูงอายุชาย 9 คนและผู้สูงอายุหญิง 5 คน คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จากรายชื่อในทะเบียนราษฎรและร่วมปรึกษากับบุคคลในตำบล โดยกำหนดคุณสมบัติ คือ เป็นผู้สูงอายุที่อาศัยในตำบลที่ศึกษานานกว่า 10 ปี มีสุขภาพแข็งแรงตามการรับรู้ของผู้สูงอายุ ยินยอมเข้าร่วมการวิจัย และสามารถตอบโต้ด้วยภาษาไทยได้ดี

2) ผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย กลุ่มสมาชิกในครอบครัวที่ใกล้ชิดและให้การดูแลผู้สูงอายุ จำนวน 7 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมดและมีความเกี่ยวข้องเป็นญาติของผู้สูงอายุ ได้แก่ ภรรยา 1 คน บุตร 4 คน น้องสาว 1 คนและหลาน 1 คน อีกกลุ่มเป็น บุคคลสำคัญในชุมชนจำนวน 8 คน ประกอบด้วย อดีตกำนัน ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 1 คน สมาชิกสภาอบต. 1 คน ประธานประชาคมหมู่บ้าน 1 คน แกนนำกลุ่มดอกไม้จันทร์ 1 คน แกนนำกลุ่มสมุนไพรมหา 1 คน และหมอฟันบ้าน 1 คน คัดเลือกแบบส่งต่อ (Snow Ball) โดยกำหนดคุณสมบัติ คือ เป็นสมาชิกในครอบครัวที่ใกล้ชิดและดูแลผู้สูงอายุ ผู้ให้บริการการดูแลพื้นบ้าน และบุคคลสำคัญในตำบลที่อาศัยมานานกว่า 10 ปี และยินยอมเข้าร่วมการวิจัย

วิธีการเก็บข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกพร้อมการบันทึกเทป การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มพร้อมการบันทึกเทป โดยมีแบบบันทึกข้อมูลทั่วไป แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม การบันทึกข้อมูลภาคสนาม (บันทึกสิ่งที่ได้จากการสังเกต บันทึกแนวคิดทฤษฎีของผู้วิจัย และบันทึกระเบียบวิธีวิจัย) เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป ผู้วิจัยดำเนินขั้นตอนการเก็บข้อมูลตามไลนิงเจอร์ (Leininger, 2001) ได้แก่ การสังเกต-การมีส่วนร่วม-การสะท้อนกลับ (Observation-Participation-Reflection Enable)

สถานที่และระยะเวลาเก็บข้อมูล

ระยะเวลาเก็บรวบรวมข้อมูล 10 เดือน ตั้งแต่สิงหาคม พ.ศ. 2546 ถึงพฤษภาคม พ.ศ. 2547 หมู่บ้านแห่งหนึ่งของจังหวัดนครศรีธรรมราช มีเนื้อที่ประมาณ 1,881 ไร่ มีประชากรทั้งหมด 125 ครัวเรือน 1,268 คน

เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบชาติพันธุ์วรรณาทางการพยาบาลของไลนิงเกอร์ (Leininger's Ethnonursing Data Analysis) (Leininger, 2002) มี 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ 1 การรวบรวมข้อมูลและอธิบายข้อมูลอย่างคร่าวๆ มาระบุและแปลความตามบริบท กำหนดรหัสข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา

ขั้นที่ 2 การจัดกลุ่มหัวเรื่อง (Categories) ตามคำถามวิจัย และจัดองค์ประกอบ (Component) ที่ซ้ำหรือพุดถึงบ่อย ๆ เช่น ความหมายของการมีสุขภาพดี มี 2 กลุ่มหัวเรื่อง หัวเรื่องร่างกายสมบูรณ์ มี 3 องค์ประกอบ คือ ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงทำงานได้ ไม่เจ็บป่วยรุนแรง และอวัยวะครบสมบูรณ์ หัวเรื่องจิตใจสมบูรณ์ มี 6 องค์ประกอบ คือ จิตใจดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีจิตใจบริสุทธิ์ มีความสบายใจไม่เครียด และอารมณ์ดีร่าเริงแจ่มใส

ขั้นที่ 3 การวิเคราะห์รูปแบบและบริบท (Pattern and Contextual Analysis) ตรวจสอบความเหมือนและแตกต่างของความหมาย รูปแบบ การตีความ และการอธิบายข้อมูลที่สัมพันธ์กับคำถามวิจัย

ขั้นที่ 4 การสร้างข้อสรุปใจความสำคัญ (Major Themes) หรือทฤษฎี

การหาข้อสรุปและตีความ

การเสนอผลการวิจัยแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ส่วนที่ 2 นำเสนอบริบทของหมู่บ้านชื่อสมมติและแผนที่หมู่บ้าน วิถีชีวิตของผู้สูงอายุในหมู่บ้านและปฏิทินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน การให้ความหมายของ “สุขภาพดี” ว่าเป็นความสมบูรณ์ของร่างกายและจิตใจ ประกอบด้วย ชาติสมบูรณ์ ปัจจัยสมบูรณ์ และลูกหลานสมบูรณ์ โดยถือว่าจิตใจและร่างกาย มีความสัมพันธ์กันและจิตใจเป็นตัวที่ควบคุมสถานะอื่น ๆ การให้ความหมาย “การส่งเสริมสุขภาพ” ว่าเป็นการส่งเสริมร่างกายและจิตใจให้ดีขึ้น และคงสภาพที่ดีไว้ การให้ความหมาย “การดูแลที่บ้าน” ผู้สูงอายุให้ความหมายว่าเป็นการดูแลตนเองใน 2 ลักษณะ คือ การดูแลตนเองโดยตนเอง บุคคลในครอบครัว และเพื่อนบ้าน และการดูแลโดยหมอแผนโบราณ ซึ่ง “การดูแลที่บ้านเพื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ” นั้นประกอบด้วย 1) การบำรุงและปรับแต่งธาตุ โดยวิธีการรับประทานอาหารถูกธาตุและสมุนไพร คือ บัญชารู้อาตุ 2) การทำมาหากิน 3) การออกกำลังกาย ออกเหงื่อ ด้วยการออกกำลังกาย การวิ่ง การเดิน และตะโม่ 4) การพักผ่อนให้เพียงพอ 5) การพัฒนาจิตใจโดยการทำให้สงบและร่าเริง แจ่มใส และ 6) การหมั่นทำบุญ ด้วยการไปวัด ไปงานทำทาน และการท่องเที่ยวเชิงทำบุญ ซึ่งการนำเสนอข้อมูลส่วนที่ 2 นี้จะมีการแสดงข้อมูลคำพูดบางส่วนของผู้ให้ข้อมูลหลัก (ชื่อสมมติ)

การรายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยนี้ประกอบด้วย 6 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 บทนำ ได้แก่ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย คำถามหลักในการวิจัย แนวคิดพื้นฐานทางทฤษฎี นิยามศัพท์ ขอบเขตของการวิจัย และความสำคัญของการวิจัย

ส่วนที่ 2 วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดการดูแลตามทฤษฎีการพยาบาลเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลายและเป็นสากล แนวคิดเรื่องสุขภาพและการส่งเสริมสุขภาพ แนวคิดผู้สูงอายุและการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ แนวคิดที่เกี่ยวกับการดูแลที่บ้านเพื่อการส่งเสริมสุขภาพของชาวจ.นครศรีธรรมราชและคนไทยในภาคใต้ (ประกอบด้วย ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช โลกทัศน์ของชายไทยภาคใต้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการส่งเสริมสุขภาพของชาวใต้ และการแพทย์แผนไทยกับการส่งเสริมสุขภาพ) และแนวคิดของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาทางการพยาบาล

ส่วนที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย ได้แก่ สถานที่ศึกษา ผู้ให้ข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล (ประกอบด้วย เครื่องมือในการวิจัย การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล) ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการศึกษา การพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลและชุมชน และการวิเคราะห์ข้อมูล

ส่วนที่ 4 ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ส่วนที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ได้แก่ สรุปผลการวิจัย ข้อจำกัดของการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 6 ภาคผนวก ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก แบบบันทึกข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม แนวคำถามในการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม แบบบันทึกภาคสนาม และการพิทักษ์สิทธิ์ผู้เข้าร่วมวิจัย

สรุป

การศึกษาชาติพันธุ์วรรณนามีพื้นฐานแนวคิดมาจากวิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยา คำถามวิจัยเริ่มมาจากการทำความเข้าใจพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในสังคมดั้งเดิมที่เรายังไม่มีความรู้มาก่อนหรือมีความรู้ไม่ลึกซึ้ง เช่น กลุ่มทางสังคมวัฒนธรรมร่วมกัน ศาสนาเดียวกัน อาชีพเดียวกัน เป็นต้น ในปัจจุบันการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาถูกนำไปใช้ในหลายสาขาวิชา เช่น ด้านสุขภาพและการแพทย์ เป็นต้น และประยุกต์ใช้ในวิธีวิจัยต่าง ๆ ทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ หรือเชิงผสมวิธี ผู้ศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาควรมีโมทัศน์ทางวัฒนธรรมในการอธิบายและตีความผลการศึกษา ใช้การเก็บข้อมูลหลักด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตในฐานะ “คนใน” ของกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาและให้ความสำคัญกับบริบท ซึ่งผู้ศึกษาสามารถนำข้อมูลที่เก็บมาจากหลายเทคนิควิธีและหลายชนิดมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือของประเด็นข้อค้นพบได้

เอกสารอ้างอิง

- กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2546). *การวิจัยคุณภาพในสวัสดิการสังคม: แนวคิดและวิธีวิจัย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ มาลี สิทธิเกรียงไกร. (2547). *ชาติพันธุ์กับการแพทย์*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- ชาย โปธิสิตา. (2549). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- ฐนันดรศักดิ์ เวียงสารวิน. (2533). *जूढ़่าเอาะ: ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภคของชาวกะเหรี่ยง: ศึกษากรณีชุมชนบ้านกล้วย อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ราตรี ฤทธิรัตน์. (2547). *การดูแลพื้นที่บ้านเพื่อการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราช*. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2546). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อนันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- Atkinson, P. & Hammersley, M. (1994). Ethnography and Participant Observation. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research*. California: Sage Publications.
- Atkinson, P., Coffey, A., Delamont, S., Lofland, J., & Lofland, L. (2001). *Handbook of Ethnography*. 1st edition. London: Sage Publications.
- Creswell, J. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Goldade, K., Burgess, D., Olayinka, A., Whembolua, G.L., Okuyemi, K.S. (2012). Applying anthropology to eliminate tobacco-related health disparities. *Nicotine & Tobacco Research*, 14(6), 631-8.
- Goodson, L., Vassar, M. (2011). An overview of ethnography in healthcare and medical education research. *Journal of Educational Evaluation for Health Professions*, 8, 1-5.
- Green, A., McSweeney, J., Ainley, K., Bryant, J. (2007). In my shoes: children's quality of life after heart transplantation. *Progress in Transplantation*, 17(3), 199-208.
- Kielmann, K. (2012). The ethnographic lens. In Gilson L, ed. (2012). *Health policy and systems research: a methodology reader alliance for health policy and systems research*, Geneva: World Health Organization.
- Le Compte, M. D., & Schensul, J. J. (2010). *Designing and conducting ethnographic research: an introduction*. 2nd ed. Lanham, MD: AltaMira Press.
- Savage, J. (2000). Ethnography and health care. *British Medical Journal*, 321, 1400-1402.
- Wolf, A., Ekman, I., & Dellenborg, L. (2012). Everyday practices at the medical ward: a 16-month ethnographic field study. *BMC Health Services Research*.

ปีที่ ๖๐ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๘